

- ³⁰ Csíkszeredában két régiófejlesztéssel foglalkozó csoport is működik Kolumbán Gábor ill. Bíró A. Zoltán vezetésével. A magyarországi műhelyek több regionális felmérést végeztek helyi partnerekkel együttműködve Erdélyben.
- ³¹ Bakk Miklós, Bíró A. Zoltán, D. Lőrincz József, Magyar Nándor, Salat Levente tanulmányai markánsan foglalkoznak a civil társadalom működésének romániai magyar sajátosságaival.
- ³² A kolozsvári egyetemisták körében nyílt titok, hogy hol, mennyit kell fizetni, mit kell adni egy állásért. Mostanában például, megvényként változóan, egy-egy képesítés nélküli státus fenntartásáért 100-150 DM-t illik fizetni az illetékeseknek.
- ³³ Magyarországi szóbeli információk szerint épp az erdélyi magyar közoktatás felelősei voltak ellenérdekelték a Nemzeti Tankönyvkiadó terjeszkedésében. Nem tudom, hogy mi az igazság, hisz épp ezek az ügyek – a természetes érdekellentétekből fakadóan magyar-magyar viták – különböző okoknál fogva nem szerepelnek az erdélyi nyilvánosságban.
- ³⁴ De a recenzens még ennél az izgalommal olvasott anyagnál sem bírt magával: Zala György a szoborcsoport alkotója nem Léván, hanem Lendván született.
- ³⁵ A recenzens felvetéseinek egy része csak intézményesített dokumentációs és kutatói háttérrel oldható meg, ha van egy problémakatalógus az erdélyi kérdésről és valahol együtt lehet látni az Erdélyre és a romániai magyarságra vonatkozó kutatásokat (pl. egy honlapon). Hosszú távon stratégiai kérdés ennek megoldása.

Generációs versus szakmai problémák

– erdélyi fiatal szociológusok átmenetben –¹

Nemzeti vagy nemzedéki integráció? Erdélyi középiskolások az átalakulásban. Szerk. Véres Váler, Limes–Új Mandátum, Kolozsvár–Budapest, 2000, 181.

Örvendetes dolog, hogy tíz év, átmenetinek nevezett időszak után Romániában is megjelennek olyan szociológiai tanulmányok, amelyek sok vonatkozásban „eurokonformak”, azaz bizonyos nemzetközi szten-derdeknek is megfelelnek. Itt elsősorban a módszertani igényességet, illetve a különböző statisztikai eljárások bátor használatát emelném ki. Ám az erdélyi középiskolásokról, fiatalokról szociológiailag újat, relevánsat mondani akaró könyv csak részben váltja be az ilyen irányú ellképzeléseket.

A könyvek általában már a borítóknál (vagy még előbb) elkezdődnek, ezért hadd időzzünk el mi is a könyv fedőlapjánál: a cím és szerkesztő nevének feltüntetése mellett egy képet látunk, amelyen egy gömbön (földgömbön?) egykori munkáskultuszt idéző, ám mégis science fiction jellegű izompacsirta látszólag stabilan áll, fölötte-mögötte pedig felhőszerű kékségek, fehérségek vegyülnek minden árnyalatban. Ha a könyv címe nem lenne feltüntetve, a nyájas olvasó valamilyen videójáték logójára is gondolhatna. Így azonban kissé komikusnak, disszonánsnak hat a kép infantilizmusa és a címben megfogalmazott komolykodó kérdésfeltevés (nemzeti vagy nemzedéki integráció?). A könyvbe belelapozva, és a tartalomjegyzéket átfutva szembetűnő, hogy szinte minden címben szerepel „az erdélyi középiskolások (vagy: fiatalok) körében” kifejezés, így ezek a címek indokolatlanul elnyújtottakká válnak. A *Bevezetőből* többek között megtudhatjuk, hogy négy erdélyi nagyváros fiataljairól lesz szó. A szociológiai felmérések sok mindenre képesek, ám négy nagyváros alapján feltételezhetően nem releváns egy egész térségről beszélni. A szerzők maguk valószínűleg tudják is ezt, ám a szakmai komolykodás egyfajta általánosításba sodorta őket.

A *Bevezetőben* továbbá az ifjúsági korszakváltás Jürgen Zinnecker-féle rövid ismertetésével találkozunk, amely szerint az ifjúsági életszakasz meghosszabbítása osztályspecifikusan történik, azaz a felsőbb osztályok gyerekeinek hosszabb, az alsóbb osztályok gyerekeinek rövidebb ideig tart a „fiatalnak lenni állapot”. *Véres Váler* (a *Bevezető* szerzője) szerint ez magyarázza azt, hogy miután ez az életszakasz professzionalizálódik, kialakul egy úgynevezett „lebegő fiatal értelmiségi” kategória, amely „térben nem kötött, és fő jövedelemforrását a különböző pályázatok, ösztöndíjak képezik”. A kategória kétségkívül frappáns, ám egyértelműen mannheimi ihletettséggel megfogalmazása (vö: a szabadon lebegő értelmiségi fogalmával) azonban úgy gondolom, nem terjeszthető ki csak a fiatalokra, illetve a fiatalok egészére, hiszen a pályázatokból való megélés egyrészt nem korszakspecifikus (azaz idősebb kutatók is pályázatokból élnek meg), másrészt elképzelhető olyan szakma, amelyben a fiatal értelmiségi elsősorban nem a folyamatos pályázásokból él meg (itt elég, ha egy multinacionális cég fiatal alkalmazottjára gondolunk).

Mivel a könyv Erdélyről, erdélyi fiatalokról szól, a *Bevezetőbe* egy kis etnikumközi fejtegetés is bekerül, és a 9. oldalon ezt olvashatjuk: „Megfigyelték, hogy a fiatalok identitásában a hagyományos nemzeti »ellenség-

képek» szerepe gyengül, a hagyományos etnikai magatartásmódok átalakulnak, nyitottabbak az újszerű megoldási módokra”. Hogy kik figyelték meg ezt a szerepegyengülést, az sajnos nem derül ki, az viszont biztos, hogy a 2000. november 26-i romániai választások során ez nem igazolódott be².

A könyv első tanulmánya magától a szerkesztőtől származik (*Véres Valér: Nemzeti és állampolgári identitás az erdélyi középiskolások körében*). Tanulmányt elkezdni néha a leghálátlanabb feladatnak tűnik, ezt igazolja Veres első mondata is: „A nemzeti identitás kialakulása már jó ideje foglalkoztatja a szakembereket” (13. oldal). Nahát, hogy mik vannak! – sóhajthat fel az olvasó, ám két mondatral odébb azt is megtudhatjuk, hogy – középiskolásokról szólva – „identitásuk kialakulásában nagyobb szerepe van a családnak és az iskolának, mint később a felnőttkorban, amikor is már van egy életpasztalatuk, amely szerepet játszik az identitásuk alakulásában”. Egy ilyen mondat gyanakvóvá teszi a recenzenst, és a szövegeket szövegekként is kezdi kezelni. Így számára szembeűnő lesz egy-két tanulmány olvashatatlansága, félreérthető megfogalmazása, néha pedig el is mosolyodik, amikor olyan kifejezésekkel, mondatokkal találkozik, mint „az iskolázottság, nem (...) egyenes arányú növekedést mutatnak” (87. oldal), „nukleáris család” (114. oldal), „pszichikai állag” (160. oldal), ám a példákat még sorolhatnám.

A szerkesztésnek és tanulmányírásnak írott és íratlan szabályai egyaránt léteznek. Tanulmányok, illetve tanulmányrészletek egy helyre (könyvbe) sűritése még nem jelent szerkesztést. Ezért nagyon zavaró, hogy olyan hivatkozásokkal találkozhatunk, amelyek az irodalomjegyzékben nem szerepelnek, vagy fordítva, az irodalomjegyzékben olyan művek szerepelnek, amelyeket a szerző nem használt a szövegben. A kötet legutolsó tanulmányát leszámítva, mindegyik írásban találkozhatunk ilyen típusú hiányos- vagy túlhivatkozásokkal. Ezeket a (nevezzük így:) diákcsínyszerű hibákat azonban ha a szerkesztő nem is (hiszen az ő írásában is előfordulnak ezek a hibák), egy jószemű, képzelt korrektornak észre kellett volna vennie. És ha ez a képzelt korrektor továbbá más hibákat is kijavított volna (elütések, tördelési problémák, stb.), a tanulmányok olvashatóbbá váltak volna. Szintén ez a (szakmáját tekintve) korrektor felhívhatta volna a szerkesztő figyelmét arra, hogy mivel majdmindegyik írás egy kérdőívre épül, az érthetőség kedvéért a könyv végére jó lett volna beilleszteni azt a bizonyos kérdőívet is.

Korábban azt állítottam, a könyv fő hozadéka a statisztikai módszerek alkalmazása. Ezt azért lényeges kihangsúlyozni, mert a romániai szociológiai képzés 1990-es újraindulása után a román és a magyar nyelvű (szak)lapokban elvétve találunk olyan tanulmányokat, amelyek komolyabb statisztikai műveleteket is használnának, a publikációk statisztikai igényessége általában megtorpan az egyszerű gyakoriságok látványos (értsd: hisztogramszerű vagy grafikai) megjelenítésénél. E kötet fiatal szerzői azonban már használják a faktorelemzést, a regresszioelemzést, a sokdimenziós skálázást is³.

A könyv címe azt a kérdést veti fel, hogy a mai erdélyi fiatalok elsősorban nemzedéki vagy etnikai alapon integrálódnak-e a szélesebb társadalomba. Másképp megfogalmazva, a fiatalok magatartásában milyen mértékben érhetőek tetten korcsoport szerinti sajátosságok, illetve e magatartásoknak van-e az etnikai hovatartozásból fakadó jellegzetessége? A könyvet végigolvasva egyértelmű választ nem kapunk, egyes szerzők a nemzeti-etnikai integráció mellett voksolnak, mások pedig azt hangsúlyozzák, hogy bizonyos alapvető értékeket az etnikai hovatartozás nem befolyásol. Ezek az eltérő vélemények főleg azért szembeűnők, mert az eredmények egy adott adatbázisból származnak. Eszerint a közös adatsorokból mindenki azt olvashat ki, vagy azt kalkulálhat ki, amit akar, vagy amit már eleve gondolt. Érdeemes itt megjegyezni, hogy a kötet szerzői közül éppen a román nemzetiségűek (*Anca Covrig – Cristina Raț: Erdélyi középiskolások értékrend-profiljai*) állítják azt, hogy olyan korspecifikusnak tekintett értékekhez való viszonyulást mint a barátság, szabadság, belső harmónia és családi biztonság nem érint a nemzetiségi hovatartozás, míg a hatalommal és gazdagsággal szembeni attitűdöket az etnikum befolyásol. A magyar szerzők majdmindegyike kihangsúlyozza az ifjúsági kultúra etnikai dimenziók szintjén való szétválását (több példát is lehetne idézni, itt csak *Sólyom Andrea* következtetését említjük meg: „A kortárs csoportok kapcsolatok terén tapasztalataink szerint az elemzett minta relációinak döntő többsége etnikailag homogén csoportok mentén szerveződik, annak ellenére, hogy szabadidős tevékenységeik egy része közös teret feltételez”. 107. oldal.). Ha a kötet szerzőit egyfajta metaelemzésnek vetnénk alá, megállapíthatnánk, hogy a román szerzők inkább a nemzedéki integrációra, míg a magyar szerzők az etnikai integrációra voksolnak. Furamód e gondolat az egyik tanulmány megállapításával is hasonlóságot mutat. *Csata Zsombor* szerint például a magyar ifjúságcentristák, azaz a magyar fiatalok azon csoportja számára, amelynek fontos

az ifjúsági lét felnőttek ellenében való megélése, „nehezebben fogadnak el közvetlenebb viszonyt a többségi nemzet tagjaival szemben” (156. oldal). A román és a magyar vélemények összehasonlítása a könyv kérdőjeles címének megváltoztatását sugallhatja, hiszen szerencsésebb lett volna a *Nemzeti és/vagy nemzedéki integráció?* címet adni.

Már említett tanulmányában Veres Valér is arra a következtetésre jut, hogy „a nagyvárosi elméleti középiskolák nem csupán a nemzeti reprodukció, de a társadalmi, rétegspecifikus reprodukció melegágyai is” (52. oldal). Eszerint az erdélyi román és magyar fiatalok nemzetiség és korcsoport szerint is integrálódnak, amit úgy is értelmezhetünk, hogy a társadalmi reprodukció mindenkire egyaránt érvényes, ám az etnikai, nemzeti dimenzió ezen túlmenően szegregálja (mondhatni: „szétintegrálja”) a csoportokat. Ebből a szempontból nyilván fontos az interetnikus konfliktusok (és percepiálásának) elemzése. Veres eredményei szerint a fiatalok körében csökken ezen konfliktusok szerepe, noha „nemzeti identitásuk számos párhuzamot mutat, ún. tükörjellegük van. Számos történelmi attitűd, sztereotípiá mindkét nemzeti azonosság-tudatban hasonló szerepet kap, és a másik közösségre is hasonló módon vetítenek ki tulajdonságokat, tematizációkat.” (54. oldal).

Fő kérdésünk azonban az, hogy az ifjúságkutatást pusztán etnikai keretben lehet-e vizsgálni. Csoportokat, alcsoportokat össze lehet hasonlítani (ez adatbázist használó szociológusok számára nyilván nem nehéz dolog), ám az ifjúsági korszakváltást egy adott társadalomszerkezeten belül lehet értelmezni. Nem könnyű a korcsoport szerinti jellegzetességeket megragadni, ha nincsenek információink az egésztől, a szélesebb értelemben vett társadalomról. A kötet szerzői által paradigmaticusnak tekintett Zinnecker-féle modell az ifjúságot külön aktorként tételezi a társadalom kulturális mezejében, továbbá azt állítja, hogy a gazdasági és kulturális tökegvolumenek határozzák meg az ifjúsági habitusokat. A könyvben csak elvétve kapunk választ arra, hogy ma Romániában, Erdélyben az ifjúsági életstratégiákat milyen mértékben befolyásolják a felnőtt társadalom értékei. Ilyen válaszok megfogalmazásához nyilván sokkal több adatra lenne szükség, és talán Romániában nem is állnak a kutatók rendelkezésére ezek. Ám ha nincsenek ilyen adatok, a szociológusi képzelet valamilyen szinten pótolhatná. Valamilyen háttérmagyarázatra, a számokon túlmutató valóság megragadására való törekvést leginkább Kiss Tamás tanulmányában (*Ifjúsági életszakasz és jövőstratégiák az észak-erdélyi nagyvárosok középiskolásai körében*) lehetett tetten érni. Hipo-

tézisei szerint például az 1989 utáni romániai strukturális változások egyrészt felértékeltek a kulturális tőke szerepét, és a munkanélküliségtől való félelmükben sok fiatal felsőoktatási intézményekbe menekült, másrészt a gazdasági recesszió következtében megerősödött a társadalmi, kapcsolati tőke szerepe, harmadrészt pedig a magántulajdon új gazdasági osztályfrakciókat hozott létre. Érdekes lett volna azonban itt továbbgondolnia, annak ellenére, hogy a különböző tőketípusok jelentősége és volumene átalakult, a saját eredményei mégis azt bizonyítják, az ifjúsági életstratégiákat nem befolyásolja a szociális háttér (magyarán: a Zinnecker-féle modell nem működik).

A könyvben három olyan írást találunk, amelyek a fiatalok politikai nézeteit, opcióit, kultúráját vizsgálják. Mindegyik tanulmányban visszaköszönt az a gondolat, hogy a román és a magyar fiatalok más-más politikai kultúrával rendelkeznek. *Kiss Dénes* tanulmányából (*Politikai kultúra és előítéletesség*) azt tudhatjuk meg, hogy a magyar középiskolások az állami intézményekhez negatívan viszonyulnak, mint a románok, és ugyanakkor egyenlőtlennek percipiálják hatalmi-politikai helyzetüket. Hasonló gondolatokkal találkozunk *Csata Zsombor* elemzésében (*Ifjúsági életszakasz és jövőstratégiák az észak-erdélyi nagyvárosok középiskolásai körében*): a magyar ifjúságcentristák „politikai intézményekkel szemben tanúsított evidensen elutasító attitűdjük arra vall, hogy kisebbségi státusukban fokozottan veszélyeztetettnek érzik magukat, feltehetőleg ezzel magyarázható a többségi nemzetel szembeni nagyobb vélt szociális távolságuk is”. Érdemes lett volna azonban itt bővebben kifejteni azt a megállapítást is, miszerint az erdélyi magyar és román fiatalok hasonló arányban határolódnak el a magyarországi magyaroktól. A szerző itt a regionális öntudat meglétére hivatkozik, ám árnyaltabb képet kaphattunk volna, ha a magyar fiatalok körében ezt a vélt vagy valós „Magyar(ország)-ellenességet” összeveti egyéb szocio-kulturális változókkal. *Sólyom Andrea* *Társadalmi integrációs modellek és politikai cselekvési minták erdélyi középiskolás fiatalok körében* c. tanulmányában e korcsoport román szegmensében jórészt előrejelezte a nacionalista pártok népszerűségét és az akkori kormánypártok népszerűségének csökkenését.

Szemben az összes eddigi említett szerzővel *Plainer Zsuzsa* kvalitatív módszereket használt tanulmánya (*A román-magyar „interetnikus konfliktus” természete és jelentése az erdélyi nagyvárosok középiskolásai esetében*) megírásához. Az interjúkra és fókuszcsoporthoz épülő vizsgálat eredménye szerint a román-magyar interetnikus viszonyokat a magyar fiatalok egyrészt úgyneve-

zett liberális diskurzusba ágyazottan percipiálják (azaz a román etnikumot csak akkor érzékelik negatívnak, ha az a saját – magyar – csoportot állampolgári vagy kisebbségi jogaiban sérti), másrészt pedig egy olyan úgynevezett történelmi szempont szerint értékelik, amely mindenféle román-magyar találkozást konfliktusosnak tart. A román fiatalok körében is megtalálható e két diskurzus, ám Plainier szerint mindkettőt „a román nemzetállam eszméje kanonizálja” (84. oldal).

Végezetül, úgy gondolom, ez a könyv egyfajta kezdet. Hiányosságai ellenére sikeres kezdetnek tekinthető, és igazolja azt, hogy Erdélyben, Romániában is felnövekvőben van egy olyan fiatal szakembergárda, akiknek munkájára igényt lehet tartani, és akik, ha néha túlzottan is számokba zárva, mégis mondanak újat saját társadalmukról.

Papp Z. Attila

JEGYZETEK

- ¹ A recenzió első változata 2000. november 11-én elhangzott Hódmezővásárhelyen, a Magyar Szociológus Társaság éves vándorgyűlésének ifjúságszociológiai szekciójában.
- ² A 2000. november 26-i parlamenti választások során az idegengyűlöletéről híres Corneliu Vadim Tudorra, illetve pártjára elsősorban az erdélyi román fiatalabb generációk szavaztak. A félreértések elkerülése végett le kell szögeznem: én a szerzőkön nem kívánom számonkérni a választások eredményeit (annál is inkább, hogy a felvétel valamikor az 1998/99-es tanévben készült, tehát a választások előtt kb. másfél évvel), ám szakmai elvárásoknak ilyen részletekben is meg kellene felelni: ki, melyik szerző állított valamilyen dolgot, pontosan mikor készült az adatfelvétel, stb. A könyvben szereplő, politikai kultúrával foglalkozó meglátásokat lásd a szövegben.
- ³ Igaz, két tanulmányban (lásd: 23. és 166. oldal) ez az alkalmazás, illetve eredményei megkérdőjelezhetők, hiszen szakmai berkekben köztudott, hogy főkomponens-elemzést statisztikai szempontból értelmetlen (szigorúbban fogalmazva: nem szabad) rotálni.